

«Rettskrivningen» av 1938

Taler

Carl Joachim Hambro

Dato

25 juni 1937

Sted

Stortinget

Omstendigheter

Debatt om rettskrivningsreform.

- 1 Først et par ord om selve utsettelsesspørsmålet og hvorfor man ønsker en
utsettelse. Jeg kan der i alt vesentlig gi min tilslutning til det som blev fremholdt
av representanten hr. Mowinckel. Det er efter mitt syn ikke verdig, og det er
knappt nok sømmelig, at Stortinget uten overhodet å ha satt sig inn i hvad det her
5 gjelder, behandler en sak av denne rekkevidde den siste dag i sesjonen. Jeg tror at
det er alene å konstatere en kjensgjerning når man uttaler at det er et mindretall
av Stortingets representanter som har lest innstillingene fra
rettskrivningsnevnden, og det er sikkert ganske mange som heller ikke har
rullet å lese innstillingen fra kirke- og skolekomiteen. Det fremgår også til
10 tydelighet av debatten her i dag, av en rekke av de innlegg som er kommet, hvor
man taler alene om rettskrivning, og hvor man alene har festet sig ved den glose:
«en tilnærming» mellem de to mål, og også når man taler om Stortinget
overhodet ikke kan diskutere detaljene. For hvad er det innstillingen utgjør?
Den utgjør jo en hel samling av detaljer, og man kan overhodet ikke dømme om
15 tendensen av mandatet uten å se hvorledes det utformes i detaljene.

- Der er den vesensforskjell mellem det man her innbys til, og den
rettskrivningsreform man hadde i 1907, at den gang hadde man gått frem med
en omsikt og hensynsfullhet som man ikke viste i 1934. I 1907 hadde man
20 anmodet de korporasjoner og institusjoner som arbeidet med det levende sprog,
om å tre inn i komiteen. Forfatterforeningen hadde valgt sine representanter,
Norges presseforbund hadde valgt sine representanter, alle de som sysler med
sproget var med, og sproget, det er ikke i første rekke et filologanliggende og
ennu mindre et anliggende for lærere i barneskolen eller i ungdomsskolen.
25 Derfor gikk reformen i 1907 så lett gjennom, blev så populær og vakte så liten
motstans utover det første øieblikk. I 1917 hadde man ikke gått frem på denne
måte.

30 Det er vel og bra å si at man er overrasket over at reformen av 1917 har slått så
fort igjennom, men hvad er det faktiske forhold? Det faktiske forhold er at det er
vel, for å si det maksimalt, ikke mer enn 10 medlemmer av dette storting som
kan skrive rettskrivningene av 1917, hvis det er så mange, og det er alene dem
som gjennom sin lærergjerning eller på annen måte er nødt til å arbeide med den.

35 Vi får omtrent ikke en innstilling som er helt korrekt skrevet efter
rettskrivningen av 1917, vi får en hel rekke forelegg fra alle departementer som
ikke er korrekt skrevet, og om pressen for en stor del er gått over til
rettskrivningen av 1917, som det heter, så er det jo heller ikke korrekt eller
gjennomført, men det er av den ganske likefremme grunn at pressen er nødt til å

40 bygge på det som er blitt det offisielle skriftsprog, fordi den ungdom som er
vokset op med dette sprog, selv om den ikke skriver korrekt rettskrivning,
allikevel har vennet sig til et skriftbillede som pressen da ganske naturlig følger.
Man har ikke levet sig inn i rettskrivningen av 1917, og det er et forsvinnende
fåttall av norske forfattere som kan skrive den med noget som nærmer sig

45 konsekvens. - Jeg sa forleden - og det vakte hr. Mowinckels forbauselse, hvilket
jeg forstår, da hr. Mowinckel ikke har syslet med sproget på samme måte som en
pressemann og en lærer er nødt til det - at det i dag er setterne som avgjør
rettskrivningen. Hvert forslag har sine eksperter. Kirkedepartementet har sin
«konsonantforvalter» som man forelegger alle de tvilsmål som opstår, og av

50 dem er det særdeles mange. Vi har ikke levet oss inn i rettskrivningen av 1917.
men det er utvilsomt riktig som det har vært understreket, ikke mist av
utenriksministeren - som jeg i den forbindelse må ha lov til å kalle professor
Koht, for det var ikke so utenriksminister, men det var som professor Koht han
uttalte sig - det er ganske riktig at der skjer en uhyre rask utvikling rundt om i

55 vårt land på alle områder i sproglig henseende. Det er ganske naturlig. Og jeg
tror at den siste ærede taler tok meget grundig feil når han mente at det han
forstår ved «folkemålene», holder sig så godt i dag som aldri noensinne før. Nei,
med den økede intensitet i alle kommunikasjoner, med kringkastingen, med
hele det moderne apparat på alle kanter, utviskes dialektene mer og mer. Der

60 skjer en tilnærming mellom former so man aldri før har sett make til i vårt land.
Nettopp fordi vi hadde så mange avstengte bygder som vi hadde, hvor målet fra
gammel tid var blitt bevart purt og rent, skjer utviklingen hos oss med mer av en
eksplosiv fart enn i en rekke andre land, hvor forbindelsene mellom bygd og
bygd var lettere enn de var i vårt land. Det er typisk i så henseende at

65 Universitetet forleden år har sendt en ekspedisjon til Amerika for å opta norsk
folkemål i visse nybygder derborte, hvor dialektene hadde levet purt og

uforfalsket, slik som de blev talt i bygdene i 1830-40-årene, og hvor former var bevarth som er dødd ut hos oss. Der skjer en eksplosiv utvikling, og jo hurtigere og naturligere den får lov til å foregå, desto bedre for oss alle. Den krever intet inngrep, for den pågår naturlig og raskt, og den regulering den kan kreve, er der full adgang til å gi den efterhvert.

Det man her innbys til, er ikke en rettskrivningsreform, men det er en hel omkalfatring av sprogets grammatikk, av selve sprogstrukturen, både for landsmålets og for riksmålets vedkommende.

Det er ikke ved de departementale inngrep, det er ikke ved det politiske maktsprog, at man skaper et sprog eller reiser et sprog, selv om man sterkt kan influere på det. Og det er det jeg savner i første rekke i all denne diskusjon som her har vært reist, - forståelsen av det man kunde kalle det kunstneriske i sproget, ikke bare stilen, men sprogmusikken, alt det som gjør at et sprog blir løftet til å være noget mer enn dialekt, til å være noget mer enn snakk mann og mann imellem. Knut Hamsun skrev i sin brosjyre «Sproget i Fare» for mange år siden:

«Det er mange som skriver om det norske Sprog nu om dagen Nesten alle er enige om at vi ødelægge Sproget, det er Tempoet i Tingen de strides om. Det er vel ikke mange av dem som har skrevet Sprog, men allesammen har skrevet ihop Bokstaver og Ord, de har med Glans gjort sig forstaat av Menigmænd og Medprofessorer.»

Og han sier videre:

«Skriftsproget holder sig altid høiere enn Talesproget, ikke lavere og ikke jævnsides, men høiere, det ene er nemlig Skriftsproget, det andre Meddelelsesmidlet, Nødhjelpen, det mundtlige Verktøi Mand og Mand imellem. Hvad er det for et Kultursprog som skrives som Snak? Et er Sprog, et andet er Dialekter, Folkemaal, et tredje Vulgærsmak, Argot, Slang - de ni Tiendedeler.»

Selvsagt er det sant, selvsagt gjelder det med sproget, som det gjelder i alt samkvem mellem menneskene, at man har en skikk til fest, og har en skikk til hverdags. Man har ett sprog som er og skal føles som noget ophøiet, og man har ett sprog som er uttrykk for det helt hverdagslige i samkvemet menneske og

menneke imellem, og aldri vil et sprog kunne fostre og ære den litteratur som skal bære det, hvis man prøver å utjevne denne forskjell.

110 Her tales så lettvinde ord om dem man sier er de konservative på begge sider. Alle representanter husker ganske sikkert beretningen om den Salomonske dom om barnet som man stredes om. Da man påbød at barnet skulde lemlestes, var Salomo ikke i tvil om at den rette mor var den som protesterte mot lemlestelsen og heller vilde gi avkall på barnet, og at den som gjerne så det lemlestet, ikke stod
115 i noget morsforhold til barnet. De som her har protestert fra begge sider, det er de som føler sig å stå i det inderligste forhold til sproget, og de som ikke har protestert, det er de som ikke føler det samme.

Jeg gjør en undtagelse. Professor Koht har sitt eget syn i disse ting. Det faller
120 ikke sammen med mitt, jeg mener det er et feilsyn. Men han har konsekvent hevdet et syn gjennom lange tider, og han har skapt sitt eget mål med stor viljestyrke og med adkillig konsekvens. Jeg kunde værere fristet til å bruke en glose fra Knut Hamsun om det: Det «forekommer mig å mangle medfødthet». Det er ikke helt umiddelbart og naturlig. Men jeg respekterer det, og jeg
125 respekterer den vilje og det syn som har gjort det mulig for ham å hevde dette. Men det er de færreste som har handlet og har talt og har skrevet og har følt ut fra en bestemt social og historisk opfatning, som professor Koht har gjort.

Der er ingen tvil om at en avgjørelse uten grundigere drøftelse enn det er adgang
130 til idag, hvor man neppe nok har streift i debatten realiteten i endringene, i store deler av vårt folk vil føles som et overgrep og et krenkende voldsovergrep, og det er ingen tvil om at det vil skape en bitterhet som det vil være en vinning å undgå. Derfor skulde jeg ønske at man filkk en utsettelse, og at denne utsettelse blev benyttet til å fjerne enkelte av de ting som ganske naturlig må vekke en
135 sterk misnøie.

Jeg tror at det har vært skjebnesvangert - ja, jeg t r o r det ikke, vi er alle enige om det - at sprogutviklingen i vårt land i så sterk utstrekning har vært drevet som en art politisk kamp. Det har skapt feilaktige opfatninger og en feilaktig vurdering
140 av selve sprogutviklingen, som jeg tror har kommet oss dyrt å stå rent kulturelt.

Jeg deler ikke den opfatning som har vært utgangspunktet både for den ærede kirkeminister, for hr. Hundseid og for mange andre. De har talt om hvad det er for et stort tap at vi ikke har ett mål. Nei, det er ikke noget tap. Det er et tap at

vår historiske utvikling har vært slik at vi ikke har ett naturlig rikssprog, hvorved vi hadde vært forskånet for meget av den kamp vi har hatt. Men for vårt folks åndelige utvikling fra Ivar Aasen til idag, gjennom hele det foregående århundre fra midten av, har det vært en vinning, og en intens vinning, at vi har hatt
150 målkampen, at vi har hatt to sprog, at vi har hatt den skjerpelse av all åndelig evne til kappelyst som har ligget deri.

Tror man at vi hadde stått med så meget rikere bygdediktning og bygdelitteratur enn de har i våre naboland hvis det ikke hadde vært tilfelle? Tror man at man
155 hadde hatt det intense åndsliv som det på mange måter har vært nettop i de strøk av vårt land hvor målkampen har gått sterkest? Jeg tror det ikke. Det er intet tap ved det, selv om det administrativt kan være ubekvem, og selv om det for mange skolelærere kan føles som en tyngsel og en byrde. Ett er lærerne, og et annet er ungdommen, og forskjellen i interesser er ofte meget, meget betydelig.
160 Jeg tror under de givne forhold at vi bør regne med at det vil være en vinning om de to mål får lov til å utvikle sig side om side under en stadig naturlig tilnærmelse, under gjensidig befruktning av hverandre, som det har vært i den siste menneskealder. Jeg tror ikke at noget voldsinngrep i skolen vil ha nogen gagnlig innflytelse på den utvikling, selv om den naturligvis tilsynelatende kan
165 skape en kunstig enhet hurtigere enn man vil få det på annen måte, for det må da være det avgjørende hvor tjenlig det enhetssprog er som man får, og ikke at man får et enhetssprog skapt på en hvilken som helst måte.

Jeg må bekjenne at jeg hadde betydelig større sympati for professor Liestøl da
170 han så dette på den samme måte, enn jeg har efter at han blev kirkestatsråd. Han skrev i 1918:

«Ei sterk samanblanding no vil ikkje føra til nokon endskap på målstriden; røynsla hev vist at det tvert imot fær han til å loga upp. Tingen er den at skal det
175 vera fred må både landsmålet og riksmålet vera soleis laga at folk er tente med dei. Ein må ikkje med målbrigde halda på å tøyma folk til ein viss kant so dei jamt gjeng med skakk kjeft.»

Jeg kan ikke tenke mig at noget kan være gjennomført mer konsekvent ved den
180 endring av riksmålet som er foreslått, enn nettop professor Liestøls uttrykk: «å gå med skakk kjeft». Det er det som er gjort.

Det som i mange henseender er det skjebnesvangre, er at man tror hos oss at alle

185 spørsmål om sprogutvildingen er i en særegen grad nasjonale spørsmål, at vi er
anderledes stillet enn man er i andre land. Det faktiske forhold er jo det, så nær
som norsk og dansk stod hve:randre i bærende drag, at der er meget få land i
verden hvor der er så liten forskjell mellem rikssproget, hvad enten man mener
riksmålet, eller man mener det vårt lovsprog kaller nynorsk, og dialektene.

190

Der er større forskjell i Danmark mellem fynsk eller jydsk og rikssproget, enn det
er mellem nogen norsk dialekt og norsk riksmål. Der er større forskjell i Sverige
mellem dialekter i Norrbotten og i Värmland og svensk rikssprog, enn mellem
dialekter og riksmål i Norge. Og det er i våre naboland akkurat den samme
195 streben fra filologenes side for å renske op i sproget. Det var riktig det hr. Lothe
sa, at det var en stor forskjell mellem målreising og målrensking.

Man har akkurat det samme i Danmark. Det pågår i Danmark ting som er helt
identiske med det som pågår hos oss. Det er mulig at enkelte av de ivrige
200 landsmålfolk med mindre glede vil bruke en form som vanske, når de hører at
allerede for mange år siden foreslo i Danmark sprogforskeren Ernst Møller, med
støtte av professor Jespersen, at man skulde slette ordet «vanskelighed» som
var tungt, og innføre ordet «vanske». De danske filologer har strøket et ord som
«betydning» og har innført det kortere «tyd». De har slettet
205 «fortidsminnesmerke», som det offisielt heter hos oss, og erstattet det med det
korte ord «levn» eller «fornlevn». Man har nøiaktig en tilsvarende bevegelse
gående der. De innførte i den danske riksdag ordet «nævn» før man innførte
«nemnd» her. Der er en hel rekke parallelliteter i sprogutviklingen i de
forskjellige land som er såre identiske, og det vi ser her, er ikke utslag av at vi er
210 stillet i en vanskeligere situasjon nasjonalt og sproglig, enn man er i de andre
land.

Statsråd Liestøl uttalte i sitt foredrag i 1918:

215 «Me må hugsa på ein ting til. For dei som er heilt heime i eit mål, er det ei
hjartesak at målet kan stiga fram i sin beste bunad, og som alt me elskar, vil me
det skal vera reint og fagert.»

Det var den gang. Med årene har professor Liestøl mistet naget av sin sympati
220 for det reine og fagre. Jeg beklager det, for jeg tror han så riktigere den gangen,
enn han gjorde efter at han blev kastet inn i politikkens irranger.

225 Vi har hørt også under denne debatt denne tale om folkemålet og det levende
talemål. Hvad er det rundt omkring som har vært utgangspunktet for
rikssprogene? Selvsagt er det på bunnen den levende tale. Men det er den
levende tale løftet op av en stor dikter til et sprog, i England av Chaucer, da han
gjorde Londondialekten til rikssprog; i Tyskland var det Luther, som mer enn
nogen annen skapte det høityske sprog. I land efter land er det ganske naturlig
230 diktningen som har avklaret og rensset talemålet, og gjort det til et sprog alle
kunde benytte sig av i fest, når det skulde, for å bruke professor Liestøls ord,
stiga fram i sin beste bunad.

Johannes V. Jensen i Danmark, som man neppe vil beskyldre for å være særlig
235 konservativ - han har vært en fører for den mest hårdkokte radikalisme i
Danmark på en rekke områder, og fører for den jydsk bevegelse skriver i sin
bok «Evolutionen» noen ord som har gyldighet langt ut-over Danmark, ord
som passer på meget av det vi har hørt her idag. Han sier:

240 «En stærkt medvirkende Aarsag til Sprogets Forfald har vi her i Landet i en
national besyndelig Særegenheid, som jeg ikke ved af at jeg har truffet i noget
andet Land.» Han gir ofte uttrykk for at han ikke kjenner Norge. «Frygten for
at skabe sig ved at tale korrekt. Er det ikke sandt? Er det ikke merkværdigt? Man
tør ikke tale «Bogsprog» naar Næsten hører paa det. Gammel haardnakket
245 Klassefølelse ligger under her, man vil ikke hæve sig over sin Klasse ved at spille
fin. En vis sødladen Hang til at farve Sproget fra Barnekammeret er ogsaa
ejendommelig for Danske. Grøngadesproget synes at have hentet en Del af sin
søde Vokalmusik fra den Kant.

Holdningen fra Neden er en Art Sprogsnobberi som er gaaet i Baglaas, man vil
250 ikke tale Bogsproget fordi det et Overklassens Sprog.

Ovenfra træder et Demokrat-Snobberi i Funktion, Frygten for at underkende
selv det svageste Livstegn der kommer fra Folket. Man skal skrive som Folket
taler: Hvem?

Ja det kan simpelthen ikke afgøres, Normen for Sproget kan ikke tages af
255 Munden paa nogen som helst Person, den stikker i Skriftsproget. Saalænge
Sproget endnu ikke er æltet sammen til en dialektfri Enhed, faar Folk fra
forskjellige Landsdele og paa forskjelligt Oplysningstrin udtale det som de kan,
og tør, men Normen skal læses og blive staaende, Sproget skal læses og blive ved
at læses som Højdansk.»

260 Og han går ennu meget videre enn vi vil eller kan gjøre her i landet. Han sier:

265 «Naar Sprogets Norm er fastslaaet, skulde der værnes om den, ligesom man i
Paris har Metermaalet deponeret i et Glasskrin, Maal en Gang for alle i hele
Verden.»

Det er en misforståelse å tro at professor Kohts sprog eller at det sprog som en
hvilken som helst enkelt blandt oss fører, skal være norm for det hele folk og
270 skal gjennomføres ad administrativ vei. Det er en mangel på fantasi, og skapende
fantasi har ikke vært de filologers sterke side som fortrinsvis har syslet med
rettskrivningen.

For det må man ha lov til å erkjenne, hvor meget filolog man enn er, at et
275 goldere studium enn rettskrivning kan man ikke drive. Det er hverken skapende
filologi eller skapende kunst av nogen art. Det er omtrent det samme som å være
lidenskapelig korrektur-feilfinder. I den nevnd som blev opnevnt, var både skole
og filologi sterkt representert, men det skapende og kunstneriske element i
sproget var overhodet ikke representert, og det har også i høi grad preget de
280 resultater man er kommet til.

Man innfører i riksmålet hunkjønn. Hr. Mowinckel var inne på det ut fra
bergensk opfatning, og det er riktig, Bergens bymål har i lange, lange tider vært
uten de 3 kjønn. Det skyldes en naturlig utvikling, den utvikling som alle
285 centrale dialekter i Norge vilde ha gjennomgått hvis vårt sprog hadde vedblitt å
være et litteratursprog og ikke hadde ophørt å være det i det 14de og 15de
århundre, likesom dansk rikssprog og svensk rikssprog har oppgitt de 3 kjønn
ved en ganske naturlig utvikling. Det var i romantikkens tid den almindelige
opfatning at jo formrikere et sprog var, desto bedre og rikere var det. En ny tid
290 har ganske avlivet den form for romantikk. Jo knappere og konsisere et sprog er,
desto færre former det har, desto mindre gis det anledning til mistyding, desto
bedre er det skikket til å være et klart uttrykk for en klar tanke. De tre kjønn er et
enormt tilbakeskritt. Professor Hjalmar Falle skrev i 1913:

295 «Går vi til å innføre tre kjønn i riksmålet, er det aldeles givet at vi før eller senere
må tilbake til to, for a l l s p r o g u t v i k l i n g går mot e n k l e r e og f æ r r e
former.»

Og rektor Western, som under sprogkampen i 1917 var en særdeles radikal
300 reformivrer, skrev om de hunkjønnsformene man den gang tillot:

«Det er bare på et temmelig innskrenket område at hunnkjønnsformen svarer til «ens naturlige språkfølelse». Når vi kommer utenfor det, har vi ikke lenger
305 denne følelse av hunkjønn, og det skal vi være glad for, for tre kjønn er og blir en språkelig luksussom tilhører et tilbake lagt standpunkt. Utenfor tysk er der intet kulturspråk som ennå står så langt tilbake at det har trekjønn og hvorfor riksmålet da skulde gjøre ekstra antrengelser for å få noget som vi har arbeidet oss ut av og på ingen måte savner, det vilde være
310 ufattelig dersom vi ikke visste at hele komiteens utredning i virkeligheten er et innlegg for landsmålet.»

Man kan lenge nok i romantikk og i trang til å gå tilbake innføre de tre kjønn ad administrativ vei, det sinker alene sprogutviklingen. Da jeg hørte professor
315 Kohts innlegg her idag, henledet det naturlig min tanke på hans åndsfrender i Tyskland. Det var en art sproglig nazisme, det var den samme trang til å få det folkelig-eiendommelige gjennomført på bekostning av all fremmed innflytelse som vi hører gjennom Rosenbergs og Goebbels' taler. Jeg er sikker på at hvis professor Koht i et filosofisk øieblikk, når han tenker tilbake som den klare og
320 kritiske ånd han er, vil ha sig den tanke present, vil han også se hvor meget der ligger i det.

Jeg har ingen tvil om den gode hensikt hvori denne reform - hvis man vil bruke det uttrykk om den - er lagt frem. Den var utsprunget av et ønske om å gjøre
325 sprogkampen hos oss så lett og så liketil som mulig og å fremme det man kaller for ett mål i Norge. Jeg tror ikke at resultatet har vært heldig. En rekke detaljer kan være riktige, men der er meget, meget vesentlige ting som efter mitt skjønn er helt uriktige - og nesten mer enn uriktige.

330 Jeg beklager med hr. Lothe at i-formen i landsmålet skal ut. Den enorme rikdom på a-former som man skaper, gir et uskjønt og lite musikalsk klingende sprog. Man kan bare prøve å gjennomføre a-formene i de dikt på landsmål eller dialekt som hver av oss kjenner og setter høit, og man vil se hvad resultatet vil være.

335 Der gjennomføres i riksmålet en rekke tvangsreformer, mange av dem under protest fra riksmålsfraksjonen - hvis man kan kalle den det - i den nevnd som har arbeidet med det, ting som helt omkalfatrer den sproglige struktur i riksmålet. Det er givet for enhver. Det gjelder ikke bare stil, men det gjelder all sprogføring og selve sprogets opbygging, og man lager en hel rekke enkeltreformer, som for

hele det store flertall i landet som taler riksmål eller har hatt sin skolegang på riksmål, føles nærmest som en serie av latterligheter.

345 Jeg skal ta en enkelt liten ting, som er karakteristisk. Blikk, bølgeblikk, skal nu hete blekk. Når vi sier blekksmak, så skal det ikke mer bety det som vi hittil har forbundet med blekksmak, men det skal bety metallsmak, blikksmak. Man gjennomfører på samme måte kleppfisk for klippfisk. Man har laget hele grupper hvor man gjør den slags ting. Og en enkelt liten kurositet burde nesten alle tingets medlemmer få nyde, også de som ikke har lest nevndens innstilling.
350 Denne innstilling bygger jo ellers ikke på økonomiske eller andre vanlige hensyn. Et overslag over hvad det vil koste ikke bare det offentlige, men hvad det vil koste alle de hjem som nu skal måtte kjøpe nye sett av skolebøker, å gjennomføre denne rettskrivning, det savner vi en utredning over. Men på ett punkt har plutselig nevnden vist en økonomisk forståelse som er rørende. Øi i
355 øie, høi og andre ord skal herefter alltid skrives øy. Nevnden sier at det er praktiske hensyn som har vært avgjørende:

«Det et· ingen tvil om at skrivemåten ø y er mer praktisk enn ø i: Ved den siste må vi 2 ganger løfte pennen fra papiret, ved den første bare en gang.»

360

Og videre skriver nevnden:

«Også når det gjelder prent er ø y mer økonomisk enn ø i; typene i og j hører nemlig til dem som oftest må skiftes ut, fordi stiften som prikken står på har nokså lett for å bli slått av. Her og taler da praktiske grunner sterkere for ø y enn
365 for ø i.»

Det er det økonomiske omsyn som denne nevnd har tatt. Det er jo nærmest bedårende, og det viser en evne til å se detaljene, mens man ikke ser helheten, som er ganske imponerende.

370

Det er jo umulig i et enkelt innlegg i en debatt av denne art å komme inn på alle de vesentlige ting som man her sier er detaljer i utformningen. Men jeg vil allikevel bare nevne et enkelt spørsmål, fordi det også forekommer mig å være karakteristisk. Det er den måte hvorpå man vil at fremmedord skal skrives.

375

Vi ligger jo hos oss på det sproglige område i høi grad under for den forestilling, at det er barnekammersnakket som skal være normen. Enhver filolog kjenner den. Den har sammenheng med de sproglige diskusjoner om sprogets

380 oprinnelse, hvad der har sin oprinnelse i barnepludret, i morens snakk med
barna, hvad der har sin oprinnelse i det sociale, at menn skulde løfte sammen, alt
det vi kjenner fra opsangene o. s. v. Men hos oss har man sterkere enn i andre
land ment at det var det bedårende og det særegne å sette barnekammerformene
i høisetet, alt det som vitterlig var feil og uvidenhet. Det var Moltke Moe som
385 var en foregangsmann på dette område: «Slurven i høisetet»,
«Barnekammerformene op». Det gjelder også en hel rekke ting ved denne
rettskrivningsreform.

Der er stavemåter som har den sproglig-historiske fordel at de viser vårt sprogs
390 sammenheng med vår egen fortid, og at de viser vårt sprogs sammenheng med
andre sprog, f. eks. å skrive «efter» og ikke «etter». Nu gjennomfører man det
man kaller en norsk stavemåte av fremmedord. Å spille bridge skal staves
«bridsj». Man skal skrive «matsj», det har man for øvrig ikke gjennomført, for
man skriver det ikke med æ. Men man bokstaverer det på norsk, som det heter. I
395 andre ord har man ikke gjennomført dette. Men er nu dette en ubetinget
vinning? La gå at det er lettere i barneskolen. Men er det et formål å gjøre alt lett
for elevene i skolen? Fremmer det et folks evne til selvtenkning, til arbeid, eller
gjør det det ikke? Og hvorledes stemmer det med alle de internasjonale
tendenser i tiden? Er det en vinning at vi har visse ord som efter sin oprinnelse er
400 hentet fra engelsk eller fransk eller latin, og at vi da skriver dem på samme måte
omtrent som alle andre sprog gjør, slik at vi i hvert fall kan se sammenhengen?
Eller er det en vinning at vi bokstaverer dem på en måte som gjør det umulig å se
sammenhengen?

405 Føler ikke mange nordmenn det som noget av en tilfredsstillelse når de leser på
engelsk at det norske ord ski er gått inn i sproget som substantiv og som verbum
og at man skriver det på norsk? Vilde man ikke synes det var litt pussig når man
leste om vinterolympiaden, om man på engelsk skrev «she» istedenfor «ski»?
Det vilde i hvert fall avskjære den forbindelse med norsk sprog som man har satt
410 pris på. Men vi avskjærer den uten videre, vi vanskeliggjør det for enhver elev å
nå utenfor barneskolens ramme, og det er en hel pedagogisk tendens i vårt land.

Gerhard Gran skapte det slagord i en tale på Universitetet, at nordmennene er
slendrianfolket i Europa. Det var nokså meget av sannhet i det, og det har vel sin
415 dype grunn deri at rettskrivningen, som er grunnleggende for elevenes
opfatning av hvad korrekthet skal være - og at der er noget som er korrekt - den
har hos oss gjennom lang tid vært så vaklende, og den har funnet så liten støtte i

420 litteraturen omkring, at det har skapt en usikkerhet som har nådd langt inn på alle områder.

En av Danmarks høit begavede forfattere i forrige generasjon, Otto Rung - jeg mener med forrige generasjon den generasjon som idag står i de 50-60 år - skrev i sin bok «Lønkammeret» de typiske ord:

425

«Min skoletid passerte gjennom tre rettskrivningsreformer og like så mange livsretninger Vi var denne eksperimenterende og systematisk forvirrede tidsalders stakkars forsøksskaniner Hvor har de ikke latt oss gå prøvefri og ueksaminerte som overgangstidens mindre tilregnelige op i nye klasser, med en 430 hastig attest for modenhet, og aldeles umyndige til livet for alvor. - Livet blev så kroket og vinklet for oss.»

Det var de ganske ubetydelige rettskrivningsendringer de hadde i Danmark, som hundrer av landets mest evnerike menn har følt som et tap for hele sin tilværelse. 435 Hos oss er vi ikke engang nådd så langt i modenhet at tapet står klart. Men den usikkerhet og omtrentlighet som preger så uhyre meget av det som er god latin i Norge på alle områder idag, den bunner i denne usikkerhet i skolen. Og den rettskrivningsendring - hvis man skal akseptere det uttrykk - som man nu innbys til, den skaper på ny vide felter hvor alt er usikkert.

440

Departementet har snart fulgt den ene gruppe i nevnden, snart fulgt den annen gruppe, og et fast system er ikke lagt til grunn hverken for landsmåls- eller for riksmålsrettskrivningen i det man har fått forelagt. Jeg innskyter igjen, for at man ikke skal overse det, at en hel del av detaljene i forslaget synes mig å være 445 gode og gagnlige, men det overskygges av det meget som jeg mener ikke er godt og gagnlig.

Tror man at det er demokratisk å hevde at det er likegyldig om sproget behandles klart og rent? Tror man at det er demokratisk å si at det er likegyldig 450 om den enkelte som skriver eller som taler, gjør det korrekt og slik at det ikke kan misforståes? Nei, det demokratiske er, så langt det overhodet er mulig, å sette enhver istand til å uttrykke sig muntlig og skriftlig, til høitid og i offentlig optreden, så korrekt, så klart, så konsist som det overhodet er mulig.

455 Det er en vinning for ens tanke at det kreves av en at man skal lære sproget purt og rent, som det het i gamle dager. Det er en bedrøvelig misforståelse at det

nasjonale - som vi ofte hører det under debattene her - skal være fortrinsvis en eller annen overlevering fra en eller annen bygd eller by, at det skal være mer moderne enn det som er det levende, det som er flertallets, det som er selve strømmen i folket. Under den berømmelige og meget misbrukte debatt i Stortinget i 1885 uttalte høiremannen Livius Smitt noen ord som har sin gyldighet også idag:

«Der er kommen ind den besynderlige Misopfatning at man ved Begrepet Morsmaal ikke vil forstaa noget andet end det Bygde- eller Grændidiom, som ens Mor eller Far tilfældigvis har talt. Men det er ikke den Tanke man har forbundet med Ordet Morsmaal, naar vore Digtere har besunget dets Betydning. Jeg anser ikke det nationale for at være ensbetydende med hvad der er eiendommelig i de avsides Bygder eller i visse Dele av Landet, hvor gammeldagse Skikke, gammeldags Sprog o. s. v. kan ha vedlikeholdt sig steskest. Det er Summen av de mægtigste Uttrykk for det hele Folks Tanke- og Aandsliv som Totalitet, det er deri, vor Nationalitet avspeiler sig og ikke i enkelte Bygdelags Sprog, Sædvaner og Tænkesæt. De er Faktorer og berettigede Faktorer i det Hele. Men det er ikke dem, som har Ret til at si: her er det nationale, vi har krav paa at vort Sprog, vore Skikke, vore Sædvaner opreises som Norm for den hele Nation.»

Kan nogen tenke sig at man vil overføre på noen kunstart det man gjør med vårt sprog, som dog er instrumentet for den høieste nasjonale kunst? Kan nogen tenke sig at man i skolen vilde undervise i matematikk, ikke efter det som er eksakt riktig, og som kan føre ut i noget videre, men efter det som det er naturlig for barn å gjøre av feil i de første år? Det er det man gjør i sproget.

Filologene samler med naturlig kjærlighet på alt som er eiendommelig og uriktig. Det gir en rik adgang til studier. Det riktige gir langt mindre adgang til studier. Det er typisk at hos oss har den sproglige litteratur vesentlig vært en litteratur om rettskrivningen gjennom mange år, en kamp mellem målformene. Forgjeves leter vi i vår vitenskapelige litteratur efter bøker svarende til den serie av slike bøker man har i Danmark, som Jespersens, som professor Brix', som Sandfeld Jensens, som mange andres studier over stilen, over sproget som kunst, likesom man ved vårt universitet ikke har hatt noget professorat i estetikk, ikke nogen mann som kunde gjøre det klart for studentene at der var noget mer og noget inderligere ved sproget enn akkurat konsonantene og diftongene og de små særegenheter i grammatikk eller i ordføring.

For mig er det som er det mest skjebnesvangre her, selvsagt ikke nogen
tilnærming mellom riksmål og landsmål. Jeg har aldri vært medlem av
500 Riksmålsforbundet. Fra den første dag jeg deltok i politikken, kjempet jeg for å
få sprogposten - som den het - ut av Høires program, fordi jeg var klar over at
det var en ulykke for vår utvikling at man vilde gjøre sprogstriden til
partipolitikk.

505 For mig er ulykken at man skjærer over den kunstneriske forbindelse med
fortiden. Har man studert våre lesebøker - bare de som bygger på
rettskrivningen av 1917 -, vil man ha sett hvorledes man har radbrukket dikt på
dikt: Wergeland og Welhaven, Ibsen og Bjørnson, for ikke å snakke om de eldre
- for å passe dem inn i rettskrivningen. Rimene blev borte, innerrimene blev
510 borte, sprogmusikken blev borte, man byttet inn de særmerkede gloser med
flate og platte gloser. Det samme vil i ennu høyere grad gjelde om landsmålets
diktning. Og efter den reform man nu innbys til å vedta, vil man ikke i
barneskolen kunne lese noget norsk dikt som ikke er blitt radbrukket av
pedagoger uten sans, i hvert fall uten tilstrekkelig sans, for poesi og for kunst.
515 Ikke vil de kunne lese det som har vært med å skape den norske nasjonalånd
sterkere enn noget annet. For et dikt av Bjørnson omskrevet av hr. Natvig
Pedersen - hvor utmerket han enn må være - det har ikke det samme vingesus
som Bjørnsons dikt hadde, og Wergeland og Welhaven omsatt av rektor Alnæs
er en såre tynn suppe. Og Aasen, Vinje og Per Sivle omsatt av en
520 rettskrivningsnevnd, hvad er det?

Og her er vi ved noget av det som betyr det aller sterkeste. Professor Koht var
noget inne på det; han snakket om dem som klager over at noget av høiheten
blev borte når man omskriver det vante og kjære. Nei, det er ikke det. Men
525 forholdet er at forbindelsen med slektene foran oss blir skåret over.

Når man ber «Fader vår» på en annen form enn ens foreldre og besteforeldre
gjorde det, som lærte en det, så er det et tap - ikke for sprogets skyld men det er
et tap for selve forbindelsens, for fortrolighetens skyld. Når engelsk står så sterkt
530 som det står idag, som verdens best tilrettelagte sprog, med et rikere ordforråd
enn noget annet, tror man at det er uten sammenheng med at man i England
har hatt den uhyre ærbødighet for sin fortid, at man har brukt inntil de siste år
den reviderte bibel fra 1611 og har latt den være norm for det som skulde være
ophøiet tale? Det betyr noget i et folk at der til fest og til høitid tales de samme

ord som har vært talt av slektene 100 eller 200 eller flere år før.

Det er betegnende at vi i norsk ikke har et eneste godt dikt om vårt sprog. Vi har
kampdikt om riksmålet og om landsmålet, vi har ingen som gir et fullgyldig
540 uttrykk, - vi må gå til våre naboland hvis vi vil finne et dikt som gir uttrykk for
den naturlige følelse av hvad morsmålet er under en ubrutt tradisjon. Vakrest er
det kanskje gitt uttrykk i svensk i Levertins dikt «Moderspråket», hvor han
peker nettop på det jeg her har villet understreke, og hvor han sier:

545 Moderspråk, du trädets sus,
städse nytt och oändligt,
annat i morgon än aftonljus,
men dock ett och bestandigt.
Tusene bladen från topp och till fot
550 kan till en kör du kalla,
låta dem känna att samma rot
fostrar och bærer dem alla.

Folkets lefvande andedräkt,
555 het af hopp och af strider,
arfked bindande släkt vid släkt
ändå mot bortersta tider.
Alla stora hjärtan i dig
klappa, än när de domnat.
560 Lyssna: och ekot mångdublar sig
Ändlöst från tider som somnat.

Vi kan ikke si det i norsk, og det er et tap at vi ikke kan si det. Men la oss ikke
gjøre det tap dypere enn det behøver å være ved kunstig ut fra administrative,
565 sproglig-politiske grunner å forsynde oss mot sprogets sammenheng og mot
sprogets kunstneriske ånd.

Jeg stemmer naturligvis, hvis utsettelsesforslaget faller, for det forslag som er
framsatt av hr. Mowinckel. Men jeg kan ikke si at jeg føler mig noget særlig
570 betrygget ved den nevnd kirkestatsråden vil opnevne. Den kontroll man har
ønsket å få over denne rettskrivningsnevnd har vi jo slett ikke fått. I kirke- og
skolekomiteen satt en av rettskrivningsnevndens medlemmer og prøvet og var
dommer over sitt eget arbeid. I Regjeringen sitter en av komiteens medlemmer.

575 Nu vil kirkestatsråden opnevne et 3-mannsutvalg bestående av professor Liestøl, professor Ragnvald Iversen og rektor Krogsrud. Hr. Iversen var formann i den nevnd som her muligens skulde bli korrigert i sine resultater. Jeg tror ikke at han er den rette man til å sitte til doms over sig selv. Filologer er svært lite villige ti å erkjenne at de tar feil i ortografiske og sproglige ting. Jeg er selv filolog, jeg vet
580 noget om hvorledes det føles, og professorer er naturligvis uendelig meget vanskeligere i så henseende enn vi som bare er kandidater. Professor Liestøl er ohavsmannen til denne nevnd, og professor Liestøl gav også under de debatter, som da blev ført i Stortinget, uttrykk for en opfatning så fanatisk snever, at den på mig virket som en gjenganger fra de verste tider i vår sprogkamp, og jeg var
585 forbauset over at en mann med professor Liestøls evner og fremragende innsikter og virkelig evne til å behandle sproget, kunde tale som han gjorde dengang. Jeg tror, at skal den prøve man vil anstille, være helt tilfredsstillende, bør man velge folk som ikke på forhånd er bundet til nevnden eller ved nevndens overveielser og resultater. Jeg vilde anse det for en mangesidig vinning
590 om kirkestatsråden her vilde gå frem hensynsfullt og omtenkstomt.

Jeg vil si til slutt for ikke å bli misforstått, at jeg har intet å bebreide Regjeringen for den formelle måte hvorpå den har behandlet denne sak.

Rettskrivningsreformen av 1917 blev overhodet ikke forelagt Stortinget og kom
595 først under debatt i Stortinget i 1919. Det var den foregående regjering so hadde opnevnt en komité og gitt den dens mandat. Den nuværende regjering har tatt konsekvensene og følgene, og kirkestatsråden har vist en villighet til så hurtig det var gjørlig å få saken bragt inn for Stortinget, som jeg for min del fullt ut anerkjenner. Jeg skulde ønske at han vilde strekke den forståelse jeg er sikker på
600 at han gjerne vil vise, så langt at han på ny overveier spørsmålet om sammensetningen av det utvalg han vil la se på de innkomne protester og på den kritikk som har vært reist. For det lar sig ikke nekte at det tillegg rettskrivningsnevnden kom med, viste at rettskrivningsnevnden så langt fra tok hensyn til de innkomne protester at den tvert imot viste at den var irritert, og at
605 den gikk videre på en rekke områder enn den hadde gjort i sin oprinnelige innstilling, fordi den ikke så med sympati på den kritikk som var fremkommet. Det er et moment som har nogen betydning. Jeg vet at det er vanskelig for statsråden, efterat han har uttalt her i Stortinget idag at han hadde tenkt å opnevne de og de menn, men jeg går ut fra at når statsråd Hjelmteit nevnte
610 dette, så var det også for at de representanter som vilde ha kritiske innvendinger å gjøre om det, skulde ha adgang til å komme med dem med en gang, så man ikke eventuelt neste år skulde si: Det var sagt fra på forhånd i Stortinget, hvem

615 som skulde sitte der, og ingen innvending fremkom. Jeg forlanger ikke noget
svar fra kirkestatsråden på stedet. Jeg ber ham tvert imot om ikke å savre nu,
men å tanke over disse ting. Han vil ha en ypperlig anledning til det under den
tur til internatskolen på Svanvik, som han skal tiltre i morgen eller iovermorgen,
og jeg håper at været langs kysten må være slik, og at inntrykket av de mange
620 mennesker med forskjellige mål - men ingen av dem med nevndens mål - som
statsråd Hjelmteit treffer, må være slik at han med velvilje vil overveie hvad jeg
her har sagt.

625

Kilde

Lars Roar Langslet: I kamp for norsk kultur. Riksmålsbevegelsens historie gjennom 100 år.
Riksmålsforbundet 1999, s. 424-435. Og: Stortingstidende 1937, s. 1767-1775.

Emner

Innlegg i Stortinget, Språksak

630

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/rettskrivningen-av-1938>

635

640

645

650